

חינוך לדמוקרטיה?

:: רועי פרלשטיין-דביר

בבית-הספר, שהוא אחד מגורמי החיברות המרכזיים עבור ילדים, סופגים התלמידים מסרים רבים באופן כמעט שוטף - חלקם מכוונים, חלקם לא; חלקם אחידים, חלקם סותרים. התלמידים נדרשים, למעשה, לבצע כל הזמן סינון של המסרים הללו, ולהחליט למה בית-הספר, או המערכת, או המבוגרים, באמת מתכוונים - מה אנחנו רוצים שהתלמידים ילמדו מבית-הספר על אופן ההתנהלות של העולם? אז התלמידים לומדים שחשוב להיות מנומסים, ולא להכות או לקלל, ולכבד את רעייהם, ועוד ועוד. אבל הם גם לומדים, שמה שהכי חשוב למורים שלהם הוא שהם יצליחו בבחינות הבגרות (זו אמנם נקודה מעט שולית לרשימה זו, אבל התלמידים בעצם מקבלים את המסר, שרוב המורים שלהם מוכנים לעשות הרבה מאד מהעבודה במקומם, כדי שיהיו להם ציונים טובים - אז בשביל מה להתאמץ?). התלמידים לומדים באזרחות, שצריך לציית לחוקי המדינה ושחשוב להשתתף בחיי החברה במדינה. אבל הם גם לומדים, שפחות חשוב לציית לחוקים, ויותר חשוב לא להיתפס מפירים אותם (למשל, אם נשאל תלמידים אצל אילו מורים הם מכינים שיעורי בית, כמעט תמיד אלו יהיו רק המורים שגם בודקים את השיעורים); ועוד הם לומדים, שאולי חשוב להשתתף במועצת התלמידים, אבל יותר חשוב להיות בשיעורים - כי בית-הספר כמעט אף פעם לא מקצה למועצה זמן מיוחד, ולא מתגמל תלמידים בצורה משמעותית על השתתפות בה.

אבל חשוב יותר הוא שהתלמידים לומדים שלא טוב להיות ביקורתיים, כי לחומר הלימוד יש רק תשובה אחת - התשובה של הספר; שלא נכון להתווכח עם בעלי הסמכות בבית-הספר, כי זה מאיים עליהם ועלול לגרום להטלת עונשים על המתווכחים; ובעיקר, שהדרך הטובה ביותר להתמודד עם בית-הספר היא להיות כמה שפחות מורגש. במחקר הפוליטי נקרא סוג כזה של אזרח, אזרח פרוכיאלי, או נתיני. למעשה,

כל מי שעבר במערכת החינוך, כמורה או כתלמיד, ודאי מכיר את הויכוחים בין מורים ותלמידים, שמסתיימים במשפט המנוח: "בית-הספר הוא לא דמוקרטיה!". אז אמנם, כיום ישנם לא מעט בתי-ספר שבהם גם זה לא נכון, אך אני רוצה כאן להתמקד דווקא באותם בתי-ספר 'רגילים', שבהם בהגדרה, משפט זה נכון.

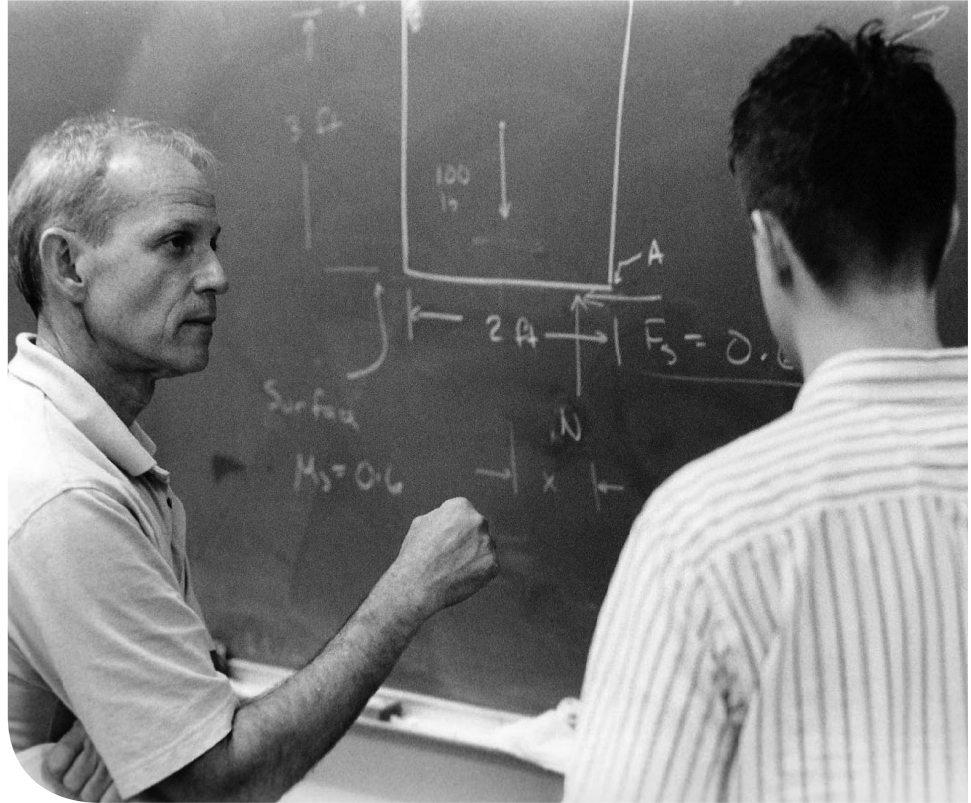
אנחנו חיים במדינה דמוקרטית, שרוב מוסדותיה מנוהלים באופן בלתי דמוקרטי לחלוטין, ולרוב איננו מוצאים בכך בעיה. אך כאשר הדבר נוגע לבית-הספר מתעורר קושי אחר, הנוגע למסר הסמוי של בית-הספר. בית-הספר איננו עוסק רק בהוראה של ידע ובהכנה לבגרויות, הוא עוסק גם בחינוך לערכים. אך רוב רובו של החינוך לערכים (בעצם, חינוך באופן כללי, שכן מהו חינוך אם לא חינוך לערכים?) מתקיים ברבדים הסמויים של בית-הספר - בהתנהלות של המורה מול תלמידיה, בצורת עמידתה בכיתה, במבנה ההיררכי של מערכת החינוך, וכן במבנים הפיזיים של בית-הספר, באופן בו הם מסודרים, ולמעשה כמעט בכל היבט אפשרי של פעולת בית-הספר.

התלמידים נדרשים לבצע כל הזמן סינון ולהחליט למה בית-הספר, או המערכת, או המבוגרים, באמת מתכוונים - מה אנחנו רוצים שהתלמידים ילמדו מבית-הספר על אופן ההתנהלות של העולם?

קצה הקרחון

"...אנו קורסות. נושאות בשלוש משרות. בהחזקת הבית השוטפת, בחינוך ילדינו ובעבודה במשרה מלאה בחוץ. הכול יודעים מה כבר מביא הביתה הלומד בכולל. והמצב הורע עוד יותר בעקבות המשבר הכלכלי והקיצוצים. לנו כמו לרוב חברותינו המצויות במצבנו, יש משפחות ברוכות ילדים. אין לנו עוזרות בית ואנו גם העוזרות של עצמנו. אנו נאלצות בכאב רב לגייס את בנותינו הבכירות לסייע לנו, וילדות אלו, עוד לפני שהתחננו, הן כבר נושאות בעול, שאליו ייכנסו עוד יותר לאחר נישואיהן. מתוך תוכנו, בלב כואב, עולה השאלה: עד מתי נעבוד ובני זוגנו יישבו וילמדו? אנו מאד רוצות שילמדו, אך מתי, אחרי כמה שנים, צריך להגיע הרגע שבו יהפכו לשותפיו האמיתיים בגידול המשפחה? האם זו הייתה דרכה של תורה גם בימים עברו, שעול פרנסת הבית והחזקתו כולו ייפול על האישה?". מתוך טור שכתבו שלוש נשות אברכים. הופיע באתר החרדי "כיכר השבת", 9.8.09.

המערכת שמתיימרת לחנך את חניכיה להיות אזרחים פעילים ומעורבים, בעלי תודעה דמוקרטית מפותחת, למעשה מייצרת, דרך אופן הפעולה שלה, אזרחים בעלי תודעה דמוקרטית מוגבלת ביותר.

הפתרון? לעניות דעתי – לא. משום שילדים, כמו כולנו ואולי מעט יותר מכך, זקוקים לגבולות, למסגרת. החופש שמתיימר בית-הספר הדמוקרטי להעניק לתלמידיו איננו דמוקרטי יותר מן הכפייה של בית-הספר המסורתי. אבל יש לא מעט שניתן ללמוד מבתי-ספר אלו, והרבה מאד שבאפשרותנו לעשות במסגרת בתי-הספר הקיימים, בכדי שיסייעו בפיתוח תודעה דמוקרטית אמיתית ועמוקה. ראשית, יש לשאוף לכך שחלק משמעותי ככל הניתן של הלימודים יהיה מבוסס על מחקר ולמידה עצמאיים של התלמידים. שנית, יש להפעיל את התלמידים ככל הניתן בשיטות של עבודה משותפת ולא פרטנית כמו היום. גם אופן התנהלות השיעורים ישתנה בהתאם, ויהיה מבוסס הרבה יותר על שיחה שוויונית בין הנוכחים בכיתה מאשר על הרצאה של המורה. שלישיית, יש לשאוף לשתף את התלמידים במידה הרבה ביותר האפשרית בתהליכי קבלת החלטות בבית-הספר. אך תהליך זה חייב להיות אמיתי, ואסור לו שיהיה למעשה 'משחק בדמוקרטיה'. אין צורך שהתלמידים יוכלו לקבל החלטות בכל דבר – אך במקומות בהם נותנים להם לקבל החלטות, היכולת שלהם צריכה להיות אמיתית ומלאה. בית-הספר לא צריך להיות מוסד דמוקרטי. אך אם ברצוננו שבוגרי המערכת יחזקו את הדמוקרטיה במדינה, על בית-הספר לפעול באופן שיקדם זאת, ולכל הפחות לא יפגע בה.

המסר העמוק שמקבלים התלמידים במערכת החינוך הוא שהמערכת – ואין זה משנה אם מדובר בבית-הספר או במדינה – מצפה מהם להיות בשקט, להצליח בלימודיהם (לעבוד ולשלם מסים) ולספק לגיטימציה למערכת עצמה על-ידי השתתפות פעילה במקומות בהם הם מתבקשים לעשות זאת (ללכת להצביע), ולא יותר מזה.

אם יש בסיס לניתוח המוצג לעיל, הרי שהוא מצביע על בעיה חמורה ביותר במערכת החינוך – המערכת שמתיימרת לחנך את חניכיה להיות אזרחים פעילים ומעורבים, בעלי תודעה דמוקרטית מפותחת, למעשה מייצרת, דרך אופן הפעולה שלה, אזרחים בעלי תודעה דמוקרטית מוגבלת ביותר (ניתוח קונפליקטואלי יותר יילך צעד נוסף קדימה ויטען כי למעשה בכך מגשימה מערכת החינוך את מטרתה האמיתית, מאחר שלמשטר יש אינטרס עמוק בכך שאזרחיו יהיו בעלי אופי כזה בדיוק, אך נקודה זו אינה מהותית לענייננו). כלומר, לא יועילו כל התכניות לחינוך אזרחי, חינוך ערכי, מעורבות חברתית וכו'. כל עוד בשורה התחתונה המורה ניצבת מול תלמידיה, מעבירה להם את החומר באופן שהוא בעיקרו מונולוגי, ומודדת את הצלחתם בבחינות, שלמעשה מודדות את המידה בה הם מצליחים לחקות את המורה, המסר שיקבלו התלמידים יישאר דומה. אם ככה, האם בתי-הספר הדמוקרטיים הם

יש והרבה מאד שבאפשרותנו לעשות במסגרת בתי-הספר הקיימים, בכדי שיסייעו בפיתוח תודעה דמוקרטית אמיתית ועמוקה.

רועי פרלשטיין-
דביר הוא מורה
ומחנך חבר חדש
בקיבוץ תמוז

roey@mscc.huji.ac.il